

Зайцева Л. І.,
доктор пед. наук,
професор кафедри дошкільної освіти,
Бердянський державний педагогічний університет
Zayceva.larissa@gmail.com

НАСТУПНІСТЬ У ФОРМУВАННІ УЯВЛЕНЬ ПРО ОБ'ЄКТИ ДОВКІЛЛЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА ПЕРШОКЛАСНИКІВ

У період реформування освіти в Україні одним із найважливіших завдань, яке визначено в Законі України «Про дошкільну освіту» (2002), Державній цільовій соціальній програмі підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти (2010), «Базовому компоненті дошкільної освіти» (2012), Концепції нової української школи (2016), Програмі «Нова українська школа» у поступі до цінностей (2018) є забезпечення безперервності освіти, що відкриває можливість для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, досягнення цілісності й наступності в навчанні та вихованні. Забезпечення безперервності педагогічного процесу стосується перш за все двох суміжних освітніх ланок – дошкільної та шкільної.

Для вирішення цього питання необхідно з'ясувати суть, особливості та умови забезпечення наступності в організації навчальної діяльності дошкільників і першокласників. Систематизація понять наступності в навчанні, визначених у науково-методичній літературі дозволила охарактеризувати наступність у навчанні як принцип дидактики, який вимагає формування знань, умінь і навичок у відповідному порядку, коли кожний елемент навчального матеріалу логічно пов'язується з іншими, а наступне опирається на попереднє, готуючи до засвоєння нового; послідовність та системність розміщення навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів і етапів навчального процесу [2].

У ряді досліджень охарактеризовані різні аспекти проблеми наступності між дошкільною та шкільною освітою: формування елементарних математичних уявлень (К. Щербакова), естетичне виховання (А. Ароніна), виховна робота (В. Ликова), зображувальна діяльність (Р. Афанасьєва, Я. Чернецький), музичне виховання (С. Колесников), трудове виховання (М. Машовець), ознайомлення з природою (В. Лисенко), екологічне виховання (Л. Іщенко), наступність у навчанні (Г. Назаренко). Важливі аспекти проблеми наступності в згаданому віковому діапазоні відображені у сучасних дослідженнях А. Богуш, О. Кононко, О. Савченко.

Формування в підростаючої особистості наукових знань виступає центральною метою сучасного освітнього процесу. Йдеться про те, щоб особистість ефективно діяльнісно реагувала на соціальні виклики, якими будуть наповнені її майбутня професійна діяльність і життя загалом. Відповідна підготовча робота в цьому напрямі розпочинається уже в дошкільному віці. Під час ознайомлення з довкіллям у дитини необхідно формувати змістовні знання про об'єкти довкілля та способи практичного функціонування в ньому. Така робота презентуватиме формування початків наукової картини світу, якою дитина-дошкільник оволодіватиме у наступних вікових періодах розвитку.

Взаємодія дитини з довкіллям, його перетворення на світ речей та відносин визначає напрям та характер її подальшого розвитку. Кожне покоління починає свою життєву місію із засвоєння досвіду, накопиченого його попередниками та закарбованого в матеріальній і духовній культурі. Оволодіваючи людським предметним світом і системою міжособистісних відносин, дитина розвиває свої особисті здібності та якості відповідно до потреб своєї життєдіяльності. Цю проблему в своїх працях розглядали дослідники Н. Володарська, С. Гончаренко, В. Єфименко, В. Ільченко, Л. Шелестова та інші. Вони розглядають наукову картину світу як систему уявлень про світ, яка є особливим типом наукового теоретичного знання. Учені проаналізували особливості побудови природничо-наукової картини світу та з'ясували, що для її формування необхідна наявність інваріантних принципів і відображення сучасних тенденцій у природничих науках. У своїй сукупності знання та переконання дають змогу зрозуміти сучасну наукову картину світу. Наукова картина світу – цілісна система уявлень про загальні властивості й закономірності природи, які виникають в результаті узагальнення та синтезу основних природничо-наукових понять [3].

Основою наукової картини світу є наукові знання, які виступають підґрунтям, базою для створення в дитини узагальненої, логічної, послідовної системи понять. Наукова картина світу чітко окреслює можливе й не можливе, роз'яснює причини та наслідки фактів, їх взаємозв'язки тощо. Тому дуже важливо формувати в дітей узагальнені, інтегративні знання, які надають можливості пояснити значну кількість фактів, подій, не тільки констатувати, а й передбачати, керувати ними, використовувати їх у власних інтересах. Наукова картина світу, яка сформована у дитини, допомагає їй співставляти, порівнювати, систематизувати набуті знання, взаємопов'язувати їх, робити висновки, узагальнення. Завдяки цьому вихованці набувають здатності передбачати різноманітні явища, події, випадки, обґрунтовано діяти, планувати й творити своє майбутнє [1].

Пізнання дитиною об'єктивної дійсності розпочинається з живого споглядання предметів та явищ. Чуттєве пізнання є джерелом фактів, потрібних для розуміння тих чи тих об'єктів. Проте зрозуміти об'єкт не означає просто його сприйняти або уявити. Яскраві образи предметів лише допомагають їх зрозуміти, але не забезпечують пізнання цих предметів. У предметах і явищах дійсності існує багато таких властивостей, зв'язків і відношень, які не можна безпосередньо відчувати, сприйняти й уявити. Тим часом життя, суспільна практика вимагає їх пізнання. Щоб пізнати безпосередньо нам не дані, але істотні властивості, зв'язки й відношення речей, ми вдаємося до різних спроб, експериментів та інших дій. Через них з'ясовуємо справжню причину явищ і закони, яким вони підпорядковані, зіставляємо нові факти з уже пізнаними, виокремлюємо їхні істотні ознаки, зараховуємо їх до тієї чи іншої категорії фактів, узагальнюємо, міркуємо, робимо висновки, перевіряємо на практиці.

У пізнавальній діяльності дитини дошкільного віку мають місце постійні переходи від відчуття до думки, від неповного, часткового до все повнішого, узагальненішого знання про об'єктивну дійсність. У цих переходах мисленнєве пізнання не тільки спирається на чуттєве, а й підносить останнє на вищий рівень,

змінює, нерідко виправляє його. Дитина вирізняє при цьому одні властивості предметів з-поміж інших, абстрагує одні відношення від інших (наприклад, твердість і міцність), відокремлює істотне, головне від неістотного, другорядного (колір, форма, величина). На основі випробувальних дій вона об'єднує, групує, узагальнює виокремлені ознаки, властивості, відношення об'єктів і завдяки цьому починає глибше розуміти ці об'єкти. Така предметно-перетворювальна адекватна діяльність з об'єктами дає їй змогу розкривати загальне в поодинокому, пізнавати сутність речей.

Перехід від чуттєвого до мисленнєвого пізнання об'єктивної дійсності становить розвиток аналітико-синтетичної діяльності людського мозку, сприяє виникненню нових її якісних особливостей. Поняття виникають на основі чуттєвого пізнання предметів і явищ об'єктивної дійсності як наслідок їх узагальнення. Коли ми мислимо, у нас постають певні образи, уявлення, які допомагають усвідомити ті чи інші риси об'єктів, що вивчаються. Але зміст понять про ці об'єкти не зводиться до їхніх образів і уявлень про них, адже останні відображають переважно лише зовнішні ознаки, зв'язки й відношення цих об'єктів, дані нам безпосередньо в їх чуттєвому пізнанні. Поняття ж складаються опосередковано через цілу низку суджень, які у своїй сукупності й становлять розумове, мисленнєве відображення об'єктів. Наприклад, оволодіваючи поняттям «розчинник», діти спостерігають і характеризують фізичні зміни, які відбуваються під час об'єднання декількох речовин. Але для поняття «розчинник» властивість речовин змінювати колір неістотна; істотною ж є здатність ділити іншу речовину до повного об'єднання з нею, тобто утворення іншої речовини. Ця властивість виявляється під час випробувальних дій з об'єктом пізнання. Варіація зовнішніх ознак (розчин може не мати кольору), добір типових прикладів об'єктів (речовини, які утворюють однорідні суміші: цукор, марганець) допомагає визначити істотні властивості речовини, абстрагуватися від неістотних і зробити потрібні узагальнення. Дані досліджень доводять, що у разі недотримання цієї вимоги, діти роблять узагальнення односторонні, звужені, пов'язані частковими неістотними або надто широкими ознаками об'єктів.

Отже, основою знань, які увійдуть в картину світу майбутнього школяра, має бути істотна ознака. Засвоєні дітьми в дошкільний період уявлення, які за змістом відповідають науковому поняттю, стануть міцним фундаментом для опанування знань в школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арцишевська М. Суспільствознавча картина світу як теоретична основа інтеграції змісту шкільної освіти. Шлях освіти. 2000. 3. С. 16-20.
2. Черепаня Н. І. Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової освіти Педагогічний альманах. 2011. Вип. 9. С. 68-74.
3. Шелестова Л. Картина світу особистості як система впорядкованих уявлень про світ. Рідна школа. 2008. 11. С. 16-19.